

До спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07
в ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
за адресою: 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук,
професора Батанова Олександра Васильовича на
дисертацію Гарбуз Катерини Сергіївни на тему
«Правове регулювання діяльності нотаріату як
суб'єкта захисту конституційних прав», поданої
на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 –
конституційне право; муніципальне право**

Дисертаційне дослідження К. С. Гарбуз присвячене вельми актуальним як з точки зору конституційно-правової науки та теорії конституціоналістики, так і практики конституційного будівництва проблемам правового регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав.

Актуальність теми дослідження К. С. Гарбуз обумовлена насамперед тим, що побудова в Україні демократичної, соціальної, правової держави, основою якої є визнання, дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина, неможливо без функціонування ефективного та дієвого інституту нотаріату.

Концептуально-конституційний аналіз змін в політичній, економічній, соціальній, правовій, духовній та інших сферах суспільного та державного життя дозволяє стверджувати, що реформи в Україні, що тривають вже третє десятиліття, досягли вагомих результатів, важливість яких важко переоцінити. Втім, зміни, якими б різновекторними вони не були, є вираженням однієї глобальної тенденції і переслідують єдину мету – побудову в Україні демократичної, соціальної, правової держави, в якій людина, її гідність, права та свободи є найвищою конституційною цінністю.

Саме тому, наріжним каменем, на якому повинні засновуватися інститути демократичної державності, є права людини – без них неможливе існування демократичної політичної і правової систем, ліберальної економіки, інформаційного суспільства тощо.

Права людини сьогодні є однією з ключових проблем юридичної доктрини та практики конституційного правокористування, які розглядаються з самих широких та різноманітних позицій – з філософсько-гуманістичної точки зору, в аспекті сутності та явища публічної влади, її завдань та функцій, принципів модернізації політичної системи, проведення соціально-економічної та культурної політики, боротьби з екологічними загрозами, злочинністю тощо. По суті права людини відкрили фундаментальну тему про відносини між громадянами та державами та розкрили внутрішній конфлікт в міжнародному співтоваристві, який існує між порядком та справедливістю, між суспільством та державою. Адже права людини визначають зміст, зміст і застосування законів, діяльність законодавчої і виконавчої влади, місцевого самоврядування і забезпечуються правосуддям.

Невід’ємною рисою інституту прав людини є можливість їх реалізації на практиці. Слід констатувати, що в сучасній Україні, в умовах конституційної модернізації актуальною залишається проблема удосконалення організаційно-правового механізму захисту прав людини. Для цього в Україні діє цілий механізм захисту прав людини, в тому числі й інститут нотаріату, виникнення, модернізація, існування та функціонування якого повною мірою відповідає тим тенденціям, які існують у сучасному демократичному світі, та є реакцією на ті конфлікти та протиріччя, які існують у сфері захисту прав людини.

Проблеми та виклики, які існують у сфері прав людини, об’єктивно спричинили не тільки переосмислення ролі, місця та функцій нотаріату в системі інститутів, що забезпечують захист прав людини, а й потребують удосконалення його діяльності щодо здійснення захисту прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб.

Розвиток ринкових відносин, вдосконалення форм і методів ведення підприємницької діяльності, підвищення активності громадян щодо реалізації їх прав вимагають істотної перебудови системи суб’єктів нотаріальної діяльності, зміни статусу нотаріуса, розширення можливостей нотаріату щодо захисту і забезпечення прав людини тощо. По суті відсутність адекватного механізму

нотаріального захисту є причиною низької ефективності реалізації багатьох прав людини.

З точки зору сучасного конституційного права, нотаріат є інститутом з унікальною правовою природою, що поєднує в собі приватний і публічний інтереси: приватний інтерес конкретної людини, захист прав якої здійснює нотаріус шляхом здійснення нотаріальної діяльності, і публічний інтерес держави і суспільства, спрямований на дотримання вимог законності, прав і свобод громадян.

Слід звернути увагу й на те, що нотаріат як інститут громадянського суспільства не тільки виконує найважливішу функцію щодо захисту прав людини, делеговану йому державою, а й здатний забезпечити контроль за дотриманням вимог законності в таких найважливіших сферах життєдіяльності суспільства, як цивільний оборот, операції з нерухомістю тощо. Володіючи публічним характером діяльності, нотаріат проте не входить в систему державних органів, саме тому захист нотаріатом суб'єктивних прав дозволяє дотримати найважливіший принцип існування громадянського суспільства: автономність його від держави, функціонування без необґрунтованого втручання державних органів та їх посадових осіб тощо.

Незважаючи на значне число наукових робіт, присвячених проблемам нотаріату, що з'явилися останнім часом, статус нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав, представляється нам недостатньо дослідженим і вимагає подальшої розробки.

У зв'язку з цим можна зробити висновок про обґрунтованість та безумовну актуальність теми дисертаційного дослідження, яку обрала К. С. Гарбуз.

Представлена до захисту К. С. Гарбуз дисертаційна робота має на меті найбільш повно та комплексно, через призму конституційно-теоретичного аналізу дослідити концептуальні аспекти та практичні проблеми правового регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав.

Недостатній ступінь розроблення теоретико-методологічних та конституційно-правових підходів щодо питань правового регулювання діяльності

нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав свідчить про об'єктивну необхідність подальшого дослідження зазначеної наукової проблеми. Ґрунтовне вивчення цієї матерії має не лише теоретико-пізнавальне, але і яскраво виражене прикладне значення, даючи змогу здійснювати пошук ідей та механізмів щодо вирішення питання удосконалення законодавства про нотаріат в Україні.

Досягнення вказаної мети обумовлює постановку та передбачає послідовне вирішення цілого ряду теоретичних та прикладних завдань, а також напрацювання та перевірку робочих гіпотез, в тому числі шляхом:

- 1) визначення місця нотаріату у сучасному українському суспільстві;
- 2) розкриття поняття та конституційних основ правового регулювання діяльності нотаріату в Україні як суб'єкта захисту конституційних прав;
- 3) характеристики нотаріату в Україні як суб'єкта захисту конституційних прав, його понятійного та функціонально-телеологічного аналізу;
- 4) аналізу стану дослідженості правового регулювання діяльності нотаріату як суб'єкту захисту конституційних прав;
- 5) визначення аксіоконцептосфери нотаріату як суб'єкта захисту прав людини та виділення відповідних ціннісно орієнтованих векторів удосконалення конституційних основ правового регулювання його діяльності;
- 6) формулювання праксеологічних напрямків удосконалення конституційних основ правового регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту прав людини;
- 7) внесення пропозицій та рекомендацій щодо внесення змін та доповнень до Закону України «Про нотаріат», які стосуються правозахисної діяльності цього інституту тощо.

Дисертаційне дослідження К. С. Гарбуз проведене у рамках плану науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015–2020 рр. Тема дослідження є складовою частиною комплексної теми «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у ХХ–ХХІ ст.», яка розробляється науковцями Ужгородського національного університету (номер державної

реєстрації 0198U007793)..

В рамках визначально поставлених задач, К. С. Гарбуз сформульовані об'єкт і предмет дослідження. Так, об'єктом дисертаційного дослідження авторка визначає правові основи діяльності нотаріату в Україні, у тому числі їх конституційну складову. Предмет дослідження становить правове регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав. Такий підхід надав дисертантці можливість встановити завдання дослідження та реалізувати їх згідно з планом дисертаційної роботи, дійти певних висновків при визначенні результатів і обґрунтуванні низки нових положень, які мають значення для конституційно-правової науки і практики сучасного державотворення і правотворення.

Вдалим компонентом дисертаційної роботи К. С. Гарбуз слід вважати і запропоновану автором методологію дослідження питань, пов'язаних із здійсненням наукового аналізу теоретичних та прикладних проблем правового регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав, а також підготовки та обґрунтування наукових рекомендацій щодо вдосконалення законодавства, яке регламентує відносини у сфері нотаріату в Україні. Так, наприклад, метод абстрагування застосовувався для оцінки місця нотаріату у сучасному українському суспільстві (з застосуванням полісекторної моделі суспільства), для аналізу конституційних основ правового регулювання нотаріату як суб'єкта захисту прав людини; метод аналізу – для дослідження сучасного стану вивченості проблем інституту нотаріату в Україні у цілому та його правозахисної діяльності зокрема, для оцінки сучасного стану правової регламентації нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав людини; метод дедукції та індукції – для конституційних основ регламентації нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав людини; історико-правовий метод – під час аналізу стану аналізованої проблеми за часів перебування України у складі СРСР; метод моделювання – під час формулювання пропозицій щодо внесення змін та доповнень до Закону України «Про нотаріат»; метод синтезу – для вирішення сформульованого у дисертаційному дослідженні наукового завдання у цілому, а

також зокрема для формулювання дефініцій поняття «нотаріат», «функції нотаріату» тощо.

Про системність представленого К. С. Гарбуз дослідження свідчить структура дисертації, яка характеризується цілісністю й логічною послідовністю, є такою, що відображає загальне бачення досліджуваної авторкою проблеми.

Зокрема, як свідчить зміст роботи, в ході наукового пошуку, відповідно до законів формальної та діалектичної логіки, у першому розділі абсолютно правильно розглядається низка питань, пов'язаних із аналізом наукових положень, що стали підґрунтям при проведенні дисертаційного дослідження. Ці розробки стосуються місця аналізованого інституту у сучасному суспільстві, його ролі як суб'єкта захисту конституційних прав, а також аналізу стану дослідженості проблеми.

На підставі огляду сучасної юридичної літератури К. С. Гарбуз узагальнено, що найбільшу популярність набули наступні погляди на місце інституту нотаріату у сучасному українському суспільстві:

- належність до інститутів громадянського суспільства;
- належність до органів публічної влади (посадових осіб);
- міжсекторальний характер аналізованого інституту.

Авторкою виявлено, що ці три найбільш поширені у літературі підходи до визначення природи нотаріату не повністю відповідають сучасним реаліям українського суспільства.

У другому розділі дисертації К. С. Гарбуз досліджує комплекс аксіологічних та праксеологічних підходів до подальшого удосконалення конституційних основ правового регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту прав людини. Так, зокрема, досліджуючи аксіологічні напрями удосконалення конституційних основ правового регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту прав людини, авторкою доводиться, що метою правового регулювання діяльності нотаріату як суб'єкту захисту конституційних прав є забезпечення правозахисного та правоохоронного спрямування нотаріальної діяльності.

Відповідно до цієї мети сформульовано завдання правового регулювання нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав.

Досліджуючи праксіологічні напрями удосконалення конституційних основ правового регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту прав людини, дисертанткою удосконалено визначення поняття «функції нотаріату» як основних напрямків діяльності суб'єктів, на яких державою покладено надання нотаріальних послуг з метою захисту прав фізичних і юридичних осіб, а також запропоновано класифікувати функції нотаріату, які походять із публічно-правового характеру нотаріальної діяльності з застосуванням аксіологічного підходу на: а) антропоцентричні функції (правоохоронна, правозахисна); б) інші функції (фіскально-моніторингова, профілактична, правовстановлююча, реєстраційна, консультативна).

Також у дисертації сформульовано низку пропозицій щодо внесення змін та доповнень до Закону «Про нотаріат».

Серед висновків, пропозицій та рекомендацій, які містяться у дисертації, слід звернути увагу на низку з них, які мають системоутворююче значення в контексті формування авторського бачення проблем правового регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав тощо.

Зокрема, важливе концептуальне значення має авторський підхід щодо місця та ролі нотаріату у суспільстві в цілому та громадянському суспільстві зокрема (стор. 29–56 дисертації). При цьому особливістю авторської позиції з цього питання є ідея про неможливість віднесення нотаріусів до числа інститутів громадянського суспільства, а також твердження про те, що до громадянського суспільства належить Нотаріальна палата України, яка сприяє професійному самоврядуванню нотаріусів (стор. 53 дисертації).

Важливим як з точки зору конституційно-правової теорії, так і практики конституційного будівництва є авторський погляд на правову природу нотаріату в Україні як доволі нетипового суб'єкта захисту конституційних прав особистості. На думку дисертантки, державні та приватні нотаріуси *de facto* належать до другого сектора суспільства, а органи, що виконують певні нотаріальні дії за умов

відсутності нотаріусів та / або утрудненого доступу до них – здебільшого органами публічної влади та їх посадовими особами (стор. 56–60 дисертації).

Доволі продуктивним вважаємо зроблений у дисертації висновок, що нотаріат і нотаріальна діяльність – це різні, хоча і взаємопов'язані поняття. Вони співвідносяться між собою як правовий інститут і система правовідносин, що виникають у зв'язку з діяльністю уповноважених на те органів і посадових осіб з надання нотаріальних послуг (стор. 58 дисертації).

Звертає на себе увагу висновок авторки, що нотаріат України є важливим елементом у механізмі захисту цілої низки конституційних прав і свобод людини і громадянина. Виходячи з того, що на сучасному етапі неможливо сформулювати вичерпний перелік конституційних прав людини, у прямому чи опосередкованому захисті яких задіяний нотаріат України, дисертантка пов'язує це з широким колом повноважень суб'єктів нотаріальної діяльності, з широким переліком нотаріальних дій, а також з таким, що постійно розширюється, змістом суб'єктивних конституційних прав (стор. 82–83 дисертації).

Попри спірність, заслуговують на увагу авторські підходи до розуміння правового регулювання діяльності нотаріату в Україні. На думку дисертантки, – це «цілеспрямований вплив органів публічної влади на суспільні відносини за участю елементів системи нотаріату з метою їхнього впорядкування, а також захисту та охорони прав людини». При цьому, вважає К. С. Гарбуз, таке визначення є придатним лише для досягнення мети нашого дослідження, яка полягає у формулюванні конституційного підґрунтя для подальшого удосконалення правової регламентації нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав людини в Україні. Авторка вказує, що дана дефініція розроблена з урахуванням того, що дисертація виконується за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право, й тому не може претендувати на універсальність (стор. 84 дисертації).

Важливою є авторська позиція щодо характерних рис конституційних основ правового регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав (стор. 87–88 дисертації).

Попри дискусійність, заслуговує на увагу авторське бачення правової природи нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав з точки зору інститутів конституційного права (стор. 135–138 дисертації).

Заслуговують на увагу авторський аксіологічний підхід щодо здійснення періодизації розвитку правового регулювання нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав (стор. 160–167 дисертації).

У роботі є й інші оригінальні та новаторські за змістом висновки та пропозиції, наявність яких свідчить про вдалість постановки мети та завдань, аргументованість висновків, логічну послідовність дисертаційного дослідження К. С. Гарбуз, використання в процесі дослідницької роботи принципу викладу матеріалу від загального до конкретного.

Усі розділи, підрозділи та інші структурні частини роботи підпорядковані одній, чітко визначеній меті, яка деталізується конкретними завданнями, які поставила перед собою дисертантка.

Структура дисертаційної роботи К. С. Гарбуз відповідає цілям і завданням дослідження, що дозволило розкрити базові поняття та дати їх визначення, вивести характерні ознаки інституту нотаріату з точки зору конституційного права, показати доктринальне та прикладне значення цієї проблематики, виділити проблеми концептуального забезпечення діяльності нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав, проаналізувати об'єктивні та суб'єктивні, інституційні та функціонально-телеологічні аспекти та чинники, які обумовлюють необхідність реформування законодавства про нотаріат в контексті викликів сьогодення тощо.

Результатам дисертаційного дослідження К. С. Гарбуз притаманний відповідний рівень наукової новизни, при цьому положення з різним ступенем наукової новизни містяться в усіх розділах та структурних компонентах дисертації.

Позитивною стороною представленої К. С. Гарбуз роботи є намагання авторки сформулювати оригінальні та новаторські дефінітивні конструкції у досліджуваній сфері, враховуючи, що на сучасному рівні розвитку юридичної науки упорядкування, розвиток та вдосконалення понятійного апарату

конституційного права – одне з актуальних завдань, що обов'язково потребує вирішення. Розвиток і вдосконалення правових понять означає їх збагачення, уточнення і конкретизацію, заміну старих понять новими, оскільки перші не можуть умістити і охопити істотні властивості реальних відносин конституційно-правової дійсності, що постійно змінюються.

Отримані К. С. Гарбуз під час написання дисертаційної роботи висновки є обґрунтованими, сформульовані положення базуються на значному емпіричному матеріалі. Опрацьована значна кількість наукових праць з обраної теми, а також масив нормативно-правових джерел, що забезпечило належний науковий рівень даного дисертаційного дослідження.

Прикладне значення одержаних К. С. Гарбуз результатів визначається їх спрямованістю на розв'язання актуальних конституційно-правових питань теорії (щодо сутності та змісту) та практичної діяльності (щодо якості, факторів реалізації) нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав. Авторкою висловлені нові судження та сформульовані концептуальні позиції щодо сучасного стану та перспектив розвитку законодавства про нотаріат, показані значення, роль, обсяг та проблеми, які виникають у процесі його модернізації, шляхи їх вирішення у контексті викликів сьогодення.

Результати, здобуті авторкою під час написання роботи, можуть бути застосовані у правотворчій діяльності – в контексті розробки правотворчих пропозицій та ініціатив, у навчальному процесі – для складання навчальних планів і програм, підготовки навчальних посібників, конспектів лекцій з таких навчальних дисциплін як теорія держави та права, конституційне право, галузевих дисциплін, написання магістерських і курсових робіт.

Водночас, як і будь-яке інше дисертаційне дослідження, робота К. С. Гарбуз містить окремі дискусійні положення, які можуть стати підґрунтям для виокремлення деяких побажань чи запитань, зокрема:

1. Суперечливим є авторський підхід щодо визначення ролі і місця нотаріату у суспільстві та його взаємодії та співвідношення з громадянським суспільством. Зокрема, дисертантка, з одного боку, вказує на неможливість

віднесення нотаріусів до числа інститутів громадянського суспільства, а, з іншого боку, доводить, що до громадянського суспільства належить Нотаріальна палата України, яка сприяє професійному самоврядуванню нотаріусів (стор. 53 дисертації). Вважаємо, що таке концептуальне бачення проблеми щодо кореляції між інститутом нотаріату та інститутами громадянського суспільства варто було б доводити не лише з точки зору змісту та форми вітчизняної моделі правового регулювання нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав людини, а і з позиції зарубіжного досвіду.

2. В цілому підтримуючи авторське розуміння правового регулювання діяльності нотаріату в Україні, згідно якого це «цілеспрямований вплив органів публічної влади на суспільні відносини за участю елементів системи нотаріату з метою їхнього впорядкування, а також захисту та охорони прав людини», вважаємо дискусійною та недостатньою мірою аргументованою позицію К. С. Гарбуз, згідно якої таке визначення є придатним лише для формулювання конституційного підґрунтя для подальшого удосконалення правової регламентації нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав людини в Україні, насамперед, з урахуванням того, що дисертація виконується за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право, й тому не може претендувати на універсальність (стор. 84 дисертації).

Безумовно, будь-яке дефінітивне визначення, яке формулюється у правовій доктрині не є оптимальним. Втім, з іншого боку, засадничі принципи, концептуальні підходи та визначення понять, що сформульовані у конституційному праві, мають фундаментальне, універсальне, визначальне та системоутворююче значення щодо інших галузей права. Іншими словами, конституційне право набуває відносно норм інших галузей роль керуючої, орієнтуючої системи. У цьому проявляється особлива загальноправова функція конституційного права та головна особливість методу (режиму) конституційного регулювання суспільних відносин. Конституційне право виконує це різними способами, у тому числі й шляхом встановлення базових категорій та конструкцій, які мають міжгалузеве значення.

3. Дискусійним є авторське бачення правової природи нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав з точки зору інститутів конституційного права (стор. 19, 135–138 дисертації). Зокрема, доволі парадоксальним з точки зору предмету дисертаційного дослідження є висновок К. С. Гарбуз про неможливість віднесення інституту нотаріату до інститутів конституційного права України.

4. У дисертації бажано було б виділити окрему структурну частину, присвячену порівняльно-конституційним аспектам організації та функціонування інституту нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав у зарубіжних країнах.

Зазначені зауваження та побажання є дискусійними, мають уточнюючий та рекомендаційний характер і в цілому не впливають на загальну оцінку дисертаційного дослідження К. С. Гарбуз.

Дисертаційне дослідження виконано здобувачкою самостійно, сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на базі особистих досліджень авторки.

Опубліковані К. С. Гарбуз наукові праці доволі гармонічно репрезентують зміст наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у її дисертаційному дослідженні.

Автореферат дисертації К. С. Гарбуз адекватно відтворює основні положення та висновки самої дисертації на тему «Правове регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав». Їх зміст і положення, що є предметом захисту ідентичні. І дисертація, і її автореферат виконані з дотриманням вимог сучасного українського ділового мовлення.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій і встановлені у Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року

№ 567, а також основним вимогам чинного законодавства щодо дисертацій та авторефератів дисертацій.

На підставі вище викладеного вважаю, що дисертація на тему «Правове регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові теоретично обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему у формі цілісної концепції правового регулювання діяльності нотаріату як суб'єкта захисту конституційних прав, а її автор – Гарбуз Катерина Сергіївна, за результатами і на підставі публічного захисту в установленому порядку, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

Доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

О. В. Батанов